

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ "Ο ΠΑΝΑΓΙΟΣ ΤΑΦΟΣ,"

ΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΙ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ
(Η ΣΥΝΔΕΣΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ)

*Ἔκδοσις δευτέρα
ἐπηξημένη καὶ βελτιωμένη*

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1962

ΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΙ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ "Ο ΠΑΝΑΓΙΟΣ ΤΑΦΟΣ,,

ΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΙ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ
(Η ΣΥΝΔΕΣΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ)

*"Εκδοσις δευτέρα
ἐπηξημένῃ καὶ βελτιωμένῃ*

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1962

Ἡ παροῦσα δευτέρα ἔκδοσις ὁμιλίας τοῦ Προέδρου τοῦ ἀρχαιότερου συλλόγου «ὁ Πανάγιος Τάφος» (1908) ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου τοῦ εἰρημένου Συλλόγου, κατὰ εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ συγγραφέως καὶ ὑπὲρ τῶν σκοπῶν αὐτοῦ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ ἐπιβίωσις τῶν ἐθνῶν καὶ μάλιστα τῶν μικρῶν, ἰδίως κατὰ τὰς κρισίμους στιγμὰς τῆς ἱστορίας των, δὲν ἐξαρτᾶται μόνον καὶ πολλάκις ἐκ τῆς βιολογικῆς, τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς των δυνάμεως καὶ τῆς θελήσεως πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ θείου δώρου τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπάρξεως ὑπευθύνου καὶ ἱκανῆς ἡγεσίας, ἔτι δὲ καὶ ἐνότητος, ἐχούσης ἠθικὸν βάθος.

Ἄλλ' ἀναμφιβόλως ἡ ἀξιοποίησις ὅλων τῶν ἀνωτέρω παραγόντων, καὶ ἰδίᾳ τῆς θελήσεως πρὸς ἐπιβίωσιν, τῆς βασιζομένης εἰς τὴν ἀκμαιότητα τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἰδεῶν, αἵτινες στηρίζουν τὴν ἐνότητα τοῦ Ἔθνους καὶ ἐμψυχώνουν τὴν καρδίαν καὶ ἐμπνέουν τὸν νοῦν τῶν πολιτῶν, ἀνήκει εἰς τὴν ἡγεσίαν, τὴν τε πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ὡς καὶ τὴν πολιτικὴν. Ἐὰν δὲ πολιτικὴ ἡγεσία στηρίζεται εἰς ἰσχυρὰν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἡγεσίαν τότε ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἔθνους καθίσταται κατ' ἀρχὴν δυνατὴ καὶ ἡ ἄμυνα τῆς ἐλευθερίας ἐπιτυχής.

Τὴν προτεραιότητα τῆς ἐθνικῆς ἡγεσίας. τῆς ἀπολαυούσης τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς ἐχούσης συνείδησιν τῆς εὐθύνης της, δίδει εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐπιβιώσεως καὶ ἡ ἱκανότης αὐτῆς νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις καὶ μὲ σταθερότητα νὰ τὰς ἐκτελῇ, ἰδίᾳ κατὰ τὰς δραματικὰς ὥρας, ἐξασφαλίζουσα τὴν ἐνότητα καὶ ἀξιοποιήσιν πασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ. Ἡ ὑπαρξίς συμπνοίας καὶ ἐνότητος ἰδεῶν καὶ σκοπῶν καὶ προπαρασκευῆς, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται ἡ ἐπιβίωσις ἀνήκει πρῶτιστα πάντων εἰς τὴν ἡγεσίαν τὴν τε πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν εὐστροφον πολιτικὴν.

* * *

Ἡ ἱστορία εἶναι ὁ ἀψευδὴς μάρτυς τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν

ἐκφράζουν αἱ ἀνωτέρω σκέψεις καὶ διαπιστώσεις. Ταύτας δυνάμεθα νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν.

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος εὐτυχῆσαν νὰ δημιουργήσῃ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πολιτισμὸν μέγαν, περιλαβόντα ἀξίας καὶ πρότυπα ὑπέροχα, μὴ δυνάμενα νὰ παλαιωθῶσιν, παρουσιάζει αἰωνίαν νεότητα (διότι τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ὑπέρκεινται τόπων καὶ χρόνων), δὲν ἠτύχησε ἐν τούτοις νὰ ἔχῃ πάντοτε ἐνότητα καὶ ἱκανὴν ἡγεσίαν. Μεταξὺ τῶν παραγόντων ἐπιβίωσης ἀναμφιβόλως οἱ δύο τελευταῖοι ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἡγεσία διαδραματίζουσι σπουδαιότατον πρόσωπον εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἱστορίας τῶν Ἑθνῶν καὶ τὸν ἐνίοτε δραματικὸν καὶ σκληρὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιβίωσης.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀρχαιότητι, διαμορφώσας τὰς ἀξίας ζωῆς, καὶ μάλιστα τὴν ἀνωτάτην τῆς ἐλευθερίας, ὡς στοιχεῖα ἀπαραίτητα διὰ νὰ μείνῃ ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπος καὶ δημιουργήσας τὸν Λόγον καὶ τὴν παιδείαν ὡς δυνάμεις κινούσας τὸν ἄνθρωπον-πολίτην καὶ τὴν Πολιτείαν - πόλιν, τὴν μικρὰν δημοκρατίαν, προήγαγε ταυτοχρόνως, πέραν τοῦ δέοντος, τὸν ἀτομικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀτομοκρατίαν - πολύτιμον κατὰ τὰ ἄλλα στοιχεῖον τοῦ πνευματικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου. Ὅθεν ἐξέθρεψε τὸν πολιτικὸν τοπικισμὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν πολιτικῶν προσωποπαγῶν μερίδων.

Ἐντεῦθεν εἶναι εὐεξήγητον, διατὶ ἦτο παρὰ τῷ Ἑλληνισμῷ ἀσθενὴς ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος, παρὰ τὴν ὑπαρξιν τῶν στοιχείων τῆς φυλετικῆς, γλωσσικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐνότητος, ὡς καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, μαρτυρούντων τὴν βασικὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ὁ μέγας τῆς Ἱστορίας ἐρευνητὴς καὶ ἐρμηνευτὴς ὁ Th. Mommsen, καταρχόμενος τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας παρατηρεῖ: Πρὸς τὴν γενικὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐκρατήθη εἰς ἰσορροπίαν ἡ πολιτικὴ τῶν δημοκρατιῶν των, ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἡ ὑπερβολικότης ἐκείνης, ὅπως ἡ πλήρης ἀνθησις (τοῦ ἄνθους) διασπᾷ τὸν κάλυκα, δὲν ἐπέτρεψε εἰς καμμίαν κοινὴν οὐσίαν νὰ κερδίσῃ ἐκείνην τὴν σταθερότητα

καὶ ἔκτασιν, ἡ ὁποία προαπαιτεῖται διὰ τὴν κρατικὴν διαμόρφωσιν. Τὰ μικρὰ κράτη τῶν ἐπὶ μέρους πόλεων, ἢ τῶν συμμαχιῶν—πόλεων, ἀναγκαίως περιορίζοντο (ἔφθινον) ἢ ἔπιπτον εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, μόνον ὁ Πανελληνισμὸς ἡγγυᾶτο τόσον τὴν περαιτέρω διατήρησιν καὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν ἔναντι τῶν ἄλλοφύλων γειτόνων (Römische Geschichte V, σελ. 230).

Ἐνῷ δὲ ἰδέα τῆς δημιουργίας Πανελληνίου ἰσχυροῦ κράτους ἦτο ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ ἀπὸ ἄλλην ἐλληνικὴν δύναμιν ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας, ἐν τούτοις αὕτη κατεπολεμήθη. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ ἰδέα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς πανελληνίου πολιτικῆς ἐνότητος εὗρεν κήρυκας καὶ ὁπαδοὺς καὶ ἐπραγματοποιήθη ὅλως προσκαίρως καὶ κυρίως μὲ ἐξωτερικὴν ἐπιβολὴν καὶ μερικῶς ὑπὸ ἱστορικὰς καὶ πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς συνθήκας ἀπροσφόρους ἄλλ' ἢ ἰσχύς τῶν ἀντιθέτων ἰδεῶν καὶ δὴ τῆς ιδέας τῆς αὐτονομίας (ἐλευθερίας) τῶν Ἑλλήνων—ἣν ἐξεμεταλλεύθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνατολικῆς αὐτῶν πολιτικῆς ἐπεκτάσεως—ἦτο μεγαλυτέρα. Ὅθεν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ αἱ ἔριδες ἐντὸς αὐτῶν τῶν μικρῶν πολιτειῶν διήρουν καὶ ἐξησθένουν καὶ ἔφθειρον ἀνεπανορθώτως τὰς δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καθόλου, τὰς ὁποίας μόνον ἡ Μακεδονία, διὰ τῆς ἐνότητος καὶ τῶν θεσμῶν της, ἡδύνατο ὁπωσοῦν νὰ τὰς συνενώσῃ.

Ἐνῷ δηλαδὴ ἐν τῇ ἀρχαιότητι μέχρι τῶν μέσων τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος ἐκυριάρχει ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι (πλὴν τῆς Μακεδονίας καὶ εἴτα καὶ τῆς Θεσσαλίας) τὸ σύστημα τῶν αὐτονόμων πόλεων—πολιτειῶν καὶ συμμαχιῶν, ἐν αἷς ἡγεμόνευσε μία πόλις, αἱ Ἀθῆναι ἢ ἡ Σπάρτη καὶ τέλος αἱ Θῆβαι, εἴτα δὲ ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐπεχειρήθη πολλάκις διὰ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ συστήματος, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τῆς μεγάλης πολιτικῆς δυνάμεως ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ ἢ τύχῃ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἥλλαξε. Τότε ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοπικὸς ἀπέβη παγκόσμιος, διὰ τῆς μεταδόσεως καὶ διευρύνσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ τῆς διευρύνσεως τοῦ ὀρίζοντος. Ἀλλὰ ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπληξε καιρῶς τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος διασκορπισθεῖς

εἰς τὴν Ἀνατολὴν διεσπάσθη ἀμέσως εἰς τὸ σύστημα τῶν Ἑλληνιστικῶν κρατῶν, ἅτινα εὐρέθησαν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ἄλληλα (301—146 π. Χ.). Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἡ ἀνωτάτη ἀξία τῆς ζωῆς, ἡ ἐλευθερία συνεδυσάσθη καὶ πάλιν πρὸς τὰ μεγάλα προτερήματα ἀλλὰ καὶ ἐλαττώματα, ἅτινα ἐκληρονόμησαν ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ μέγα αὐτοῦ παρελθόν. Ὅθεν ἡ διατήρησις τοῦ ἀτιμήτου θησαυροῦ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἐλευθερίας κατέστη προβληματική.

Ἡ τῆς ἐλευθερίας ἄμυνα καὶ διάσωσις κατέστη τελικῶς ἀδύνατος, ἀφ' οὗ χρόνου ἡ Ἀχαϊκὴ καὶ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία ἤριζον πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν Μακεδονίαν, οὗσαν προπύργιον τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου (Πολύβιος). Ἡ ἐνότης ἀπωλέσθη καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων, ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτῶν σφαλμάτων, περὶ ὧν διὰ βραχέων διελάβομεν ἀνωτέρω.

Ὁ Ἑλληνισμὸς διηρημένος, λοιπόν, ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀδυσώπητον δύναμιν τοῦ ροῦ τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς τοῦ Οἰκουμένικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καθ' ἣν ἠνδρώθη πολιτικῶς ἡ Ρώμη. Αὕτη ἀφοῦ συνέτριψε τὴν Μακεδονίαν (168 π. Χ.), τὴν μόνην δύναμιν, ἥτις ἠδύνατο διὰ τῆς παραδόσεως καὶ τῶν θεσμῶν τῆς νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ Πανελληνίου Κράτους, ἐγένετο κυρίαρχος τῆς Καρχηδόνης ἐν τῇ Δύσει καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος (146 π. Χ, καταστροφή τῆς Κορίνθου), συνέτριψε τὰς λοιπὰς πολιτικὰς δυνάμεις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ (146—30 π. Χ.)

«Ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις καὶ ἡ εἰς τὴν πολιτικὴν περιαγαγοῦσα καὶ τὴν ἐλευθερίαν στερήσασα λαὸν εὐγενῆ καὶ ὑπέροχον, ἦτο μὲν ἐπαχθὴς καὶ ὀδυνηρά, καὶ πολλὰ ἐνεῖχε τὰ κακά, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχεν ἄμιρος καὶ τινῶν ἀγαθῶν. Διότι ἠφάνισε τὰς κρατούσας προλήψεις καὶ κατέρριψε τοὺς φραγμούς, τοὺς χωρίζοντας Ἕλληνας καὶ βαρβάρους· διηύρυνε τὸν νοητικὸν ὁρίζοντα καὶ προέβαλε εἰς τὰ ὅμματα τῶν Ἑλλήνων νέον κόσμον καὶ νέα ἐνεργείας στάδια· ἤγαγε εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς ἄλλους λαοὺς». (Κ. Λογοθέτου : Ἡ φιλοσοφία τῶν πατέρων καὶ τοῦ Μέσου αἰῶνος Α. 1930 σ. 1). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ σοφώτεροι τῶν Ἑλλήνων τὴν σύγχρονον τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων διαφθορὰν κα-

ταπολεμοῦντες, ἐτράπησαν κατ' ἀνάγκην ἐπὶ τὰ πρακτικὰ μᾶλλον ζητήματα ἢ τὴν θεωρητικὴν τῶν ὄντων ἔρευναν» καὶ ὅτι «ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀνόρθωσις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, διὰ τῆς ὁσημέραι καταπιπτούσης ἀρχαίας Θρησκείας, ἦτο εὐλογον νὰ ἐπιδιωχθῇ διὰ τῆς φιλοσοφίας», καταστάσης διὰ τοὺς ὀλίγους ὑποκατάστατον τῆς θρησκείας «καὶ χειραγωγοῦ εἰς τὸν ἠθικὸν βίον καὶ τὴν ἀρετὴν» ἱκανῆς «νὰ πορίσῃ παραμυθίαν ἐν τῇ δυσμενείᾳ τῶν περιστάσεων καὶ τὰς συμφορὰς τῆς ζωῆς», ἀλλ' οὐχ' ἦττον εἶναι βέβαιον, ὅτι δὲν ἠδύνατο ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ἀναστηθῇ διὰ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, οὔτε διὰ τῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐπέφερε δύο ἀναλαμπὰς εἰς τὴν καταπίπτουσαν ἐθνικὴν θρησκείαν (α' π. Χ.—α' μ. Χ. κ' δ' μ. Χ. αἰῶνα).

Ἀλλὰ κατὰ τὴν χαλεπὴν ἐκείνην διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν περίοδον τῆς πολιτικῆς ὑποδουλώσεως ἐνεφανίσθη μία νέα δύναμις: ἡ θρησκεία τοῦ Ναζωραίου, εἰς νέος νόμος τοῦ Θεοῦ, ὡς «καινὴ διδασχὴ», διὰ τὸν «καινὸν ἄνθρωπον», δι' ἓνα νέον κόσμον. Ἡ νέα θρησκεία τῆς πνευματικῆς λατρείας καὶ ἀγάπης «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», ἀπέβη ταχέως κτῆμα τοῦ ἔχοντος εὐρύτητα πνεύματος Ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐν ᾧ αἱ βιολογικαὶ καὶ ἐντεῦθεν αἱ πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις ἠδύναντο ν' ἀνανεωθῶσι καὶ ἀναπλασθῶσιν. Ἡ νέα Θρησκεία, Παγκοσμίου χαρακτῆρος, κατέστη ταχέως ὡς καθολικὴ Ἑκκλησία κτῆμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις δι' αὐτῆς ἀναγεννήθη καὶ ἀνεπλάσθη.

Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ δύναμις ἦτο ἀνωτέρα πάσης προηγουμένης, διότι ἔθετε ἐπὶ πλέον εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων νέας ιδέας καὶ νέας ἀρχάς. Ἡ ἐνότης τῆς Πίστεως καὶ ἡ ἐνότης τῆς διοικήσεως κατὰ περιοχάς, συνεδέετο πρὸς τὴν δημιουργίαν πνευματικῆς ἡγεσίας, ἥτις θ' ἀπετέλει νέον στοιχεῖον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀφοῦ μάλιστα ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπετέλεσαν τὰ κατάλληλα ὄργανα διαδόσεως καὶ διατυπώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπέκτησεν νέαν πνευματικὴν ὁρμὴν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, ἐν ᾧ ἐκαλλιεργήθη ἡ ἐνότης, ἡ ὁποία τῷ ἔλειπε

πρότερον, καὶ ἐκαλλιεργήθη ἡ συνείδησις τῆς ἱστορικῆς συνεχείας, ὡς καὶ ἡ εὐθύνη διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἡθικὴν τοῦ λαοῦ προκοπὴν. Ἀπὸ τὴν νέαν ἀναγένεωσιν καὶ ὑπεύθυνον ἡγεσίαν, χάρις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἐξεπήδησεν ἓν ἱστορικὸν θαῦμα, ἡ χιλιετὴς βασιλεία τοῦ Βυζαντίου, τὸ Ἀγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ὅταν δὲ ἐκεῖνο, ἀφοῦ παρήγαγεν ἔργον γόνιμον καὶ μέγα (περὶ οὗ κατωτέρω ἐν τῇ μελέτῃ) κατέπεσεν (Πρβλ. Γ. Κονιδάρι: ἐν περιδ. «Κιβωτὸς» 1953), τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δὲν εὗρέθη τῷ 1453, ὡς ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας, διηρημένον ἀλλ' ἠνωμένον ἐν τῇ πίστει καὶ μὲ ὑπεύθυνον ἡγεσίαν, ἱκανὴν ὅχι ἀπλῶς νὰ παραμυθήσῃ τὸν λαὸν ἢ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀλλὰ καὶ νὰ συντηρήσῃ ἔτι δὲ καὶ ν' ἀναγεννήσῃ τὸ Ἔθνος. Αὕτη συντηροῦσα τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου παρελθόντος καὶ ἐνισχύουσα διὰ τῆς Παιδείας καὶ γλώσσης τὴν ἀγωγὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁδηγεῖ τὸν Ἑλληνισμόν εἰς τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναγέννησιν. Τὸ Ἔθνος ἀπωλέσας τὴν πολιτικὴν ὑπαρξιν καὶ ἡγεσίαν διετήρησεν τὴν πνευματικὴν καὶ οὕτως ἐσώθη. Διότι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία ἀπέβη ταῦτοχρόνως καὶ πρὸς καιρὸν πολιτικὴ, κατ' οὐσίαν ἐπωμισθεῖσα τὴν εὐθύνην ἐκείνης.

Ἡ συνείδησις τῆς εὐθύνης διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας, τὸ ὁποῖον, διὰ παραδειγμάτων πολλῶν, ἐνέπνευσεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία (Νεομάρτυρες), ἐνίσχυσαν, κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, τὴν συντήρησιν καὶ ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐν ἐνότητι πνευματικῇ καὶ ἡθικῇ. Ὅταν δὲ τὸ Ἔθνος ἀνεγεννήθη, διὰ τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας, αὕτη παρέδωκε τὴν πολιτικὴν ἡγεσίαν εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ λαοῦ. Οἱ ἱστορικοὶ ἢ φιλόσοφοι ἢ ἄλλοι ρήτορες ἐξαίρουν, βεβαίως ὀρθῶς, τὴν δύναμιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς Παιδείας καὶ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς γλώσσης, ὡς δυνάμεις ἐπιβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ λησμονοῦσι τὴν μεγάλην δύναμιν, ἡ ὁποία συνετήρησε, ἀνανέωσε καὶ ἀναγέννησε πνευματικῶς καὶ ἡθικῶς τὸν Ἑλληνισμόν: τὴν Καθο-

λικήν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἥς τὴν κανονικὴν συνέχειαν ἀποτελεῖ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ πολιτικοῦ του ἀφανισμοῦ, ἐνότητά διὰ τῆς Παιδείας καὶ τῆς γλώσσης, ἔτι δὲ καὶ ὑπεύθυνον ἡγεσίαν, ἣτις τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἐπιτυχῇ ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ βαρβάρου τυράννου. Καὶ δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἱστορία χωρὶς σκιά· οὔτε δὲ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῆς πλευρὰν ἐξεταζομένη, ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ αὐτὸν τὸν νόμον, ἀλλ' ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἀπείρως περισσοτέρας φωτεινὰς σελίδας παρὰ σκιερὰς.

Ἀρμόζει, λοιπόν, νὰ ἴδωμεν, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τί προσέφερον ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος κατὰ τὰ χίλια ἐννεακόσια ἔτη τοῦ βίου της, διότι ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνασκοπήσεως τῆς Ἱστορίας τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ δυνάμεθα ν' ἀντλήσωμεν διδάγματα πολύτιμα διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νὰ ἀνανεώσῃ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τῆς Ἐκκλησίας του, ἡ ὁποία τὸν ἥνωσε καὶ τὸν ἀνέπλασε (Κ. Παπαρρηγόπουλος) ἔτι δὲ διὰ τῆς ὑπευθύνου ἡγεσίας της τῷ ἔδωκε τὴν δύναμιν ἐπιβιώσεως, αὐτὴ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν ἐν τῇ ζωῇ του καὶ τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἄνευ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τί θὰ ἦτο ὁ Ἑλληνισμὸς σήμερον;

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10—12 Φεβρουαρίου 1962

Καθηγητὴς ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

ΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΙ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ
(Η ΣΥΝΔΕΣΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ)

Ἀπὸ τῶν μαθητικῶν ἔτι χρόνων ἔχομεν συνηθίσει εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ Ἑλληνικὸν Ἔθνος συνεδέθησαν ἀδιαρρήκτως κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους δουλείας καὶ ὅτι Ὁρθόδοξος καὶ Ἑλλην κατέστησαν σχεδὸν ἕκτοτε ταυτόσημα *

Διὰ τοῦτο εἶμαι βέβαιος, ὅτι ὅταν ἀνεγνώσατε περὶ ποίου θέματος ἐπρόκειτο νὰ ὁμιλήσω ἢ σκέψις σας φυσικῶς θὰ ἐστράφη πρὸς ἐκείνην τὴν ὄντως μεγάλην ἀλλ' ἐξόχως θλιβεράν περίοδον, καθ' ἣν ἡ ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸ Ἔθνος ἀπὸ τὸν ἀφανισμόν χωρὶς νὰ μεταβάλῃ τὴν ὑφὴν τοῦ πνευματικοῦ της ὀργανισμοῦ εἰς πολιτικόν. Ἀλλὰ πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐξάρω τοῦτο: ὅ,τι συνήθως εἶναι γνωστὸν εἰς τὸ πολὺ κοινὸν εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον συνέβη εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, διότι πράγματι αἱ προσφοραὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς νομίμου συνεχείας τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας τ. ἔ. τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς εἶναι πολὺ μεγαλύτεραι, εὐρύτεραι καὶ μεγαλυτέρας σπουδαιότητος, παρ' ὅ,τι συνήθως πιστεύεται.

Ἡ Ἱστορία τοῦ μεγάλου ζητήματος, τὸ ὅποιον ἐσκέφθην νὰ πραγματευθῶ ἀρχίζει ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅτε ὅμως, ὁ Ἑλληνισμὸς προσέφερεν εἰς τὴν νέαν Θρησκείαν τοῦ Ναζωραίου — κατὰ θεϊαν πρόνοιαν — πολυτίμους ὑπηρεσίας, ὥστε νὰ δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι αἱ προσφοραὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀποτελοῦν οἷον ἀντιπροσφορὰν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν. Διότι ὄντως συνέβη τοῦτο ἐν παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ: ὁ μὲν Ἀλέξανδρος διαβάς εἰς τὴν Ἀσίαν, προσέφερεν εἰς τὴν Ἀνατολήν τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν του, μεταμορφωθέντα εἶτα εἰς οἰκουμενικὴν πνευματικὴν δύναμιν, ὁ δὲ Παῦλος, τέκνον τοῦ

* Διάλεξις γενομένη ἐν τῷ Παρνασσῷ τῷ 1959 καὶ ἐν Κατερίνῃ μετὰ πρόσκλησιν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου κ. Βαρνάβα.

Ἑλληνίζοντος Ἰουδαϊσμοῦ καὶ φορεὺς τοῦ Ἑλληνίζοντος Οἰκουμενικοῦ Χριστιανισμοῦ*, διαβάς εἰς τὴν Εὐρώπην ἀντιπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν, διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ καὶ Ἑλληνίζοντος κατὰ τὴν μορφὴν καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν οὐσιαστικῶν ἀντιθέσεων (Α΄ Κορινθ. 1, 33) Χριστιανισμοῦ, ὡς θείας πνευματικῆς ἐνωτικῆς καὶ γονιμοποιοῦ δυνάμεως, εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα, καὶ εἶτα τὴν Ἀσιατικὴν. Οἱ Ἑλληνίζοντες καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπετέλεσαν τοὺς φορεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὰ μέσα ἀναπτύξεως καὶ διαδόσεως αὐτοῦ.

1. Διὰ τοῦ σημείου τούτου ἔρχομαι εἰς τὴν πλέον καιρίαν καὶ ἀληθῶς πολυτιμότην καὶ βαρυσήμαντον προσφορὰν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἡ ὁποία διήκει δι' ὅλης τῆς Ἱστορίας του καὶ φθάνει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Εἶναι δὲ εὐτύχημα, ὅτι ἤδη τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἡ προσφορὰ αὕτη, ἡ πρώτη καὶ θεμελιώδης διὰ τὴν τύχην τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους, ἀεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ ἐξεφράσθη κατὰ τρόπον ἐξαιρετον καὶ ἀληθῶς ἐπιγραμματικόν· ἰδοὺ πῶς. Τῷ 1852 ἡ ἀρμοδία ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν νομοσχεδίων ἐπιτροπή, ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων ἔλεγεν: «Αὕτη, δηλαδή ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, διετήρησεν ἐν ταῖς περιπετείαις τῶν χρόνων τὴν πνευματικὴν καὶ ἐθνικὴν ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων». Εἰς τὴν ἐπιγραμματικὴν ταύτην διατύπωσιν μόλις θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ προστεθῇ, ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ἐκτὸς τῆς γλώσσης καὶ τοῦ δικαίου, ἀποτελεῖ τὸν πλέον ζωντανὸν σύνδεσμον τοῦ δισχιλιετοῦς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ παρελθόντος τῆς Ἑλλάδος (διότι ἐνταῦθα δὲν εὗρον σχεδὸν ποτὲ πραγματικὴν εἴσοδον αἱ αἱρέσεις) μετὰ τοῦ παρόντος.

Ἀλλὰ ἀπὸ πότε καὶ πῶς συνετελέσθη τὸ σπουδαῖον ἔργον τῆς ἐνότητος τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ διατὶ ἡ ἐνότης αὕτη εἶναι τὸ πολυτιμότεον ἀγαθόν, ὅπερ προσέφερεν καὶ προσφέρει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος καὶ ἀνευ βλάβης τῆς οἰκουμενικῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας;

Ἀναμφιβόλως εἰς τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀνήκει ἡ ἀτομικότης ἢ ὁ ἀτομικισμὸς τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος ἀεπτύχθη ὑπὸ τὰς ἰδιαζούσας συνθήκας τῶν προῖστορικῶν καὶ ἱστορικῶν χρόνων. Ἐχουσι δὲ δίκαιον οἱ ἱστορικοὶ οἱ ἰσχυριζόμενοι «ὅτι εἰς τὴν πολιτικὴν ὁργάνωσιν καὶ πειθαρχίαν ὑπῆρξεν μέγα πρόσκομμα ἡ ὑπερβολικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἀτομικότητος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει».

* Τὸ θέμα τῶν σχέσεων Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ δὲν δύναται νὰ πραγματευθῇ ἐνταῦθα, διότι τὸ ἐπραγματεύθην μερικῶς ἄλλαχού. Ἡ καθολικὴ Ὁρθόδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγ. Σχίσματος, ἐνθα καὶ ἡ βιβλιογραφία. Πρόσθετος νῦν: Κ. Μπόνη, «Οἱ Ἀπολογηταὶ (τοῦ Χριστιανισμοῦ) τοῦ Β' καὶ Γ' αἰῶνος ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν». Ἀθήναι 1961.

Οἱ ἀγῶνες, αἱ πολιτικαὶ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ περιπέτειαι, τὸ ἐμπορικὸν καὶ ναυτικὸν πνεῦμα, ἀληθῶς δαιμόνιον, ἐνίσχυσαν καὶ ἀνέπτυξαν τὸ ἀτομοκρατικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπὶ πλέον ἐκαλλιέργησαν τοῦτο ὡς τοπικὸν πνεῦμα τῆς μικρᾶς πολιτείας—πόλεως τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐνεκα τῶν ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν, ὅφ' ἃς εὗρέθη ἡ ψυχροσύνθεσις καὶ ἡ βιολογικὴ ἰδιοσυστασία τῶν Ἑλλήνων, ἡ πειθαρχία καὶ ἡ πολιτικὴ ὁργάνωσις καὶ ἄρα ἡ ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατέστη ἀνέφικτος, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐνεκα τούτου, ἐπειδὴ δῆλον ὅτι αἱ ἱστορικαί, καὶ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι δὲν ἡνόουν ἄλλην ἐξέλιξιν, ἢ ἀντίδρασις τοῦ Πλάτωνος κατὰ τοῦ ἀτομικισμοῦ τῶν Ἑλλήνων διὰ τῶν κοινωνιοκρατικῶν τοῦ ἰδεῶν δὲν εἶχεν εὐρεΐαν ἐπίδρασιν, ὅπως καὶ τὸ κοινωνιοκρατικὸν σύστημα τῆς Σπάρτης (συσσίτια, περιορισμὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας κ.λ.π.).

Τόση δὲ ἦτο ἡ δύναμις τῆς ἀτομοκρατίας τῶν Ἑλλήνων, ὥστε οὐδὲ ἡ Μακεδονία, ἥτοι ἡ μόνη τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἥτις διὰ τῆς βασιλείας καὶ τῶν θεσμῶν της, καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ της πνεύματος, ἡδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ Πανελληνίου, κατώρθωσε τελικῶς νὰ ἐπιβληθῇ.

Ὅθεν μόλις ἐξέλειπεν ὁ Φίλιππος, πρὸ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην (338), ὁ ἐνώσας τοὺς Ἕλληνας ἀναγκαστικῶς, οἱ Ἕλληνες, πάλιν διηρέθησαν. Ἐνωθέντες δὲ εἶτα καὶ πάλιν, ἀναγκαστικῶς, ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διὰ τῶν συνθηκῶν τῆς Κορίνθου, ἀναγορευθέντος στρατηγοῦ αὐτοκράτορος τῶν Πανελλήνων ἐν τῷ κατὰ τῶν Περσῶν ἐκδικητικῷ πολέμῳ, πάλιν διηρέθησαν ὀριστικῶς, ὅταν ὁ Μέγας ἐκεῖνος Ἕλληνα ἐξέλιπε. Καὶ ἡ τραγικὴ τῶν διαίρεσις ὠδήγησεν εἰς τὴν πτῶσιν των.

Κατὰ τοὺς κρίσιμους ἐκείνους διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν χρόνους ὁ Ἰσοκράτης (435—338) μετὰ δυνάμεως ὑπεστήριξεν, ἰδίᾳ ἐν τῷ περιωνύμῳ πανηγυρικῷ, πρὸς τοὺς Ἕλληνας «ἵνα ὁμονήσαντες πρὸς ἀλλήλους κοινῇ πρὸς τὸν βάρβαρον πολεμήσωσι». Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Φίλιππον προτρέπει τὸν βασιλέα Φίλιππον ἵνα μιμούμενος τὸν γενάρχην Ἡρακλέα ἡγούμενος τῆς τῶν Ἑλλήνων ὁμονοίας ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν βαρβάρων. Ὅμως ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ (339) ὁμολόγησε τὴν κατάρρευσιν τῶν ἰδανικῶν του.

Ὁ μέγας τῆς Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας ἱστορικὸς Θεόδωρος Mommsen (ἐνθ. αὐτῷ. 5ος σελ. 230) ἀρχόμενος τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας παρατηρεῖ, «ὅτι δὲν διετερήθη ἐν ἰσορροπίᾳ ἡ γενικὴ πνευματικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν δημοκρατικῶν τῶν ἢ μᾶλλον ἢ ὑπερβολικότης ἐκείνης, ὅπως ἡ πλήρης ἀνθησις διασπᾷ τὸν κάλυκα (τοῦ ἄνθους) δὲν ἐπέτρεψεν εἰς οὐδεμίαν κοινὴν οὐσίαν (κοινότητα-πολιτείαν) νὰ κερδίσῃ ἐκείνην τὴν ἔκτασιν καὶ σταθερότητα, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν πολιτειακὴν διαμόρφωσιν».

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δεινῆς μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν Πολιτειῶν Ἀχαϊ-

κῆς καὶ Αἰτωλικῆς καὶ τῆς Μακεδονίας διαμάχης, ὥς καὶ τῶν ἐρίδων μεταξὺ τῶν ἐλληνικῶν μερίδων ἐντὸς τῶν Πολιτειῶν τὸ γνωρίζομεν. Ἐνῶ ἡ Ρωμαϊκὴ Γερουσία ἠκολούθει σταθερὰν καὶ συνεχῇ πολιτικὴν καὶ διέθετε ἡνωμένον καὶ πειθαρχικώτατον λαὸν καὶ στρατὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐξηκολούθουν οἱ ἀγῶνες μεταξὺ τῶν διαδόχων καὶ τῶν νέων Κρατῶν Ἀχαϊκῆς καὶ Αἰτωλικῆς συμπολιτείας. Οὕτω δὲ ἀπέναντι τῶν ἡνωμένων Ρωμαίων οἱ Ἕλληνες ὄχι μόνον ἦσαν διηρημένοι καὶ ἥριζον, ἀλλὰ καὶ συνέμαχουν μετὰ τῆς Ρώμης κατ' ἀλλήλων. (Ἀμάντου, Εἰς. ἐκκλ. Βυζ. Ἱστορ. 1950, σ. 87).

Ἡ Ρώμη ἠδύνατο ἀνέτως νὰ ἐφαρμόξῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐφαρμόζουν καὶ οἱ Ἀγγλοι σήμερον, ὅπου ἡ σύγχρονος ἀδυναμία τῶν μεγάλων ἡμικρῶν δυνάμεων ἐπιτρέπει: τὸ «διαίρει καὶ βασιλεύει».

Ἡ διχόνοια καὶ ὁ ἀτομικισμὸς καὶ κομματισμὸς τῶν Ἑλλήνων κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ὑπαρξίν ἑνὸς ἰσχυροῦ κράτους. Αὗται ὑπῆρξαν αἱ αἰτίαι τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία χάριν εἰς τὴν ἰσχύν της, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ὑπέταξε τὴν Καρχηδόνα εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Κόρινθον εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Τότε, τῷ 146 π. Χ., ὅτε ἡ Ἑλλὰς ὑπεδουλώθη εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἡ Κόρινθος ποὺ ἠνόνησε τὴν Ρωμαϊκὴν ἐπέμβασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατεστράφη πρώτη ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, τῆς δὲ Ἡπείρου κατεστράφησαν 70 πόλεις. Ματαίως δὲ πρότερον τὰ καλλίτερα πνεύματα, ἐν οἷς ὁ Πολύβιος, ὁ ἱστορικός, ἠγωνίζοντο, συνιστῶντα τὴν ὁμόνοιαν καὶ ἐνότητα τῆς ἅλλως ὀλιγανθρώπου Ἑλλάδος.

Ὁ μέγας διδάσκαλος τῶν Ἑλλήνων ὁ Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεὺς (46—127) ἐξεῶρει τὴν ἡνωμένην Ἑλλάδα ἀνίκητον. «Ἀλλὰ μάλιστα δὴ διέδειξαν οὗτοι (οἱ Ἀχαιοὶ) τὴν Ἑλληνικὴν ἀλκὴν ἀπρόσμαχον οὖσαν, ὅσας τύχοι κόσμον καὶ συνάξεως ὁμοφρονούσης καὶ νοῦν ἔχοντος ἡγεμόνος» (Ἰστορ. 9. 5).

Τὰ ἴδια ἐπίστευεν καὶ ὁ ἱστορικός τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος Ζώσιμος (Α, 3, 1) «εἰ μὴ διέστησαν Ἀθηναῖοί τε καὶ Λακεδαιμόνιοι περὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας ἀλλήλοις φιλονικούντες οὐκ ἂν ἕτεροί ποτε τῆς Ἑλλάδος ἐγένοντο κύριοι».

Ἐπέμεινα εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον διὰ νὰ δείξω τὴν μεγάλην σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν εἶχεν διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος αὐτῆς καὶ διὰ νὰ ἐξάρω, ὅσον ἐπιβάλλει τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀκριβὴς ἔρευνα, τὴν μεγίστην προσφορὰν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος.

*
* *

2. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὅτε ὁ Ἑλληνισμὸς ἐξουθενωμένος πολιτικῶς ἠδράνει, ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἦτο οἰκουμένης

κὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο «ἡ κοινὴ διάλεκτος», εἰς τὴν ὁποίαν συνενοοῦντο οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, οἱ ὑπαγόμενοι εἰς τὸ οἰκουμενικὸν κράτος τῆς Ρώμης, τότε ἐνεφανίσθη ἐν Παλαιστίνῃ ὁ Χριστιανισμός, ὡς ἡ Θρησκεία ἡ ἀπολυτρωτικὴ καὶ οἰκουμενικὴ.

Τὴν ἐσωτάτην οὐσίαν αὐτῆς τῆς νέας πίστεως καὶ ἠθικῆς, μάλιστα δὲ τὸν οἰκουμενικὸν της χαρακτῆρα, κατενόησαν πρῶτοι οἱ ἐλληνίζοντες Ἰουδαῖοι, καὶ εἶτα οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀντιοχείας, «τῶν Συριάδων Ἀθηνῶν», ὅπως ἐχαρακτηρίζετο τότε ἡ μεγάλη Ἀντιόχεια. Τὸ οἰκουμενικὸν κήρυγμα περὶ τῆς παγκοσμίου Σωτηρίας μετεφέρθη ἀπὸ τὴν μεγάλην Ἱεραποστολὴν τοῦ Παύλου, ὁρμωμένου, μετὰ τῶν συνεργατῶν του Ἑλληνιστῶν, ἀπὸ τῆς Μητρὸς τῶν ἐξ Ἑθνῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐλληνίζουσαν Ἀσίαν (μὲ κέντρον τὴν Ἐφεσον καὶ πρὸς καιρὸν τὴν Σμύρνην) καὶ τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω συνεδέθησαν, δι' ἰσχυρῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἕκτοτε ἡ Ἱερουσαλὴμ (ἡ ἁγία Σιών) μετὰ τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα δὲ τότε ἐδημιουργήθησαν, αἱ παγκόσμιον ἀπήχησιν ἔχουσαι πλέον, μεγάλαι ἐκκλησίαι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κορίνθου, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὰ σπουδαιότατα κέντρα τῆς ἐνότητος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οὕτω μετὰ τὴν κατασείασιν τῶν πολιτικῶν ἐρίδων, ἣν ἐπέφερεν, ἀναγκαστικῶς, εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ Ρωμαιοκρατία, διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς διχονοίας καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, μετὰ τὴν συντριβὴν τῆς Μακεδονίας, ἐνεφανίσθη ἐν βαρυσήμαντον ἀναζωογονητικὸν στοιχεῖον, μία ἀληθῶς πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ δύναμις, ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία, ἡ ὁποία, ἔχει ὡς τρία καίρια χαρακτηριστικά: *τὴν ἐνότητα πίστεως, τὴν ἐνότητα ἀγάπης καὶ τὴν ἐνότητα διοικήσεως κατὰ περιοχάς.*

Τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔθετε εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἓνα νέον δεσμὸν ἐνότητος ἐξόχου πνευματικοῦ, ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χαρακτῆρος καὶ μὲ τὸ ἔργον του ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς διοικητικῆς ἐνότητος τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀχαΐας ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο ἡ ἐνότης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, ἡ μεταίως ἐπιζητηθεῖσα ἄλλοτε ἀπὸ τὰ ἔξοχα πνεύματα, κατέστη πραγματικότης ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Μετακλασσικῆς, τῆς Χριστιανικῆς Ἑλλάδος, ἀπέκτησε δέ, ἐντὸς τῶν 6 πρώτων αἰώνων, βάθος καὶ διὰ τοῦτο διάρκειαν, ποὺ εἶναι πολὺτιμος διὰ τὸ Ἕθνος μας σήμερον.

*
* *

3. Ἀλλὰ δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι ἡ αὐτὴ πίστις δὲν ἀπέτελεσεν ἀπλῶς τὴν ἐδραϊὰν βάσιν τῆς ἐνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπαρχὴν τῆς συζεύξεως τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τρόπον ἀληθῶς ἔξοχον, ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὁμι-

λίαν τοῦ μεγίστου τῶν Ἀποστόλων, τοῦ Πρώτου μετὰ τὸν Ἐνα. Αὕτη συνέδεσε ἐν συνεχείᾳ τὴν Χριστιανικὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Κλασσικὴν καὶ μετακλασσικὴν καὶ τὴν χώραν ταύτην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Παναγίου Τάφου. Πρὸς ταύτην πρῶτος ὁ Παῦλος ἔφερεν, ὡς ἔκφρασιν εὐγνωμοσύνης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Χριστιανικῆς Ἑλλάδος, δι' ὅ,τι διὰ τοῦ Παύλου ἔλαβε, «τὰς λογίας» του τὰς εἰς «τοὺς Ἁγίους», τὴν χάριν αὐτῶν, ὅπως ἔλεγε πρὸς τοὺς Κορινθίους ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος (Α' Κορινθ. 16-30). Ἀξίζει δὲ νὰ μνημονεύσωμεν τῶν ὠραιότατων λόγων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ μέγας Παῦλος παρέδωκεν εἰς τὴν αἰωνιότητα τοὺς δεσμοὺς Ἑλλάδος καὶ Ἱεροσολύμων, τοὺς ὁποίους ἡμεῖς διατηροῦμεν μέχρι σήμερον.

«Σὰς γνωστοποιοῦμεν, λέγει εἰς τὴν Β' πρὸς Κορινθίους, ἀδελφοὶ τὸ θεῖον χάρισμα τῆς ἐλεημοσύνης ποὺ ἔχει δώσει ὁ Θεὸς εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας, διότι πράγματι ἐν τῷ μέσῳ δοκιμασιῶν, προερχομένων ἐκ θλίψεων (τῶν διωγμῶν) ἐνεφάνισαν περίσσειαν χαρᾶς καὶ ἐνῶ εἶναι κατὰ βάθος πτωχοὶ παρουσίασαν περίσσειαν πλούτου εἰς τὴν γενναιοδωρίαν των, μὲ τὴν αὐθόρμητον προθυμίαν των νὰ συνεισφέρουν περισσότερα, διότι σύμφωνα μὲ τὰς οἰκονομικὰς των δυνάμεις, ἐγὼ δὲ εἶμαι μάρτυς δι' αὐτό, ἀλλὰ καὶ παραπάνω ἀπὸ τὰς δυνάμεις των ἔδωκαν, ἐξ ἰδίας προθύμου εὐχαριστήσεως. Καὶ μὲ θερμὰς παρακλήσεις μᾶς παρεκάλουν ἐπιμόνως νὰ τοὺς κάμωμεν τὴν χάριν νὰ συμμετάσχωσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν διακονίαν καὶ ὑπηρεσίαν ποὺ ἀποβλέπει εἰς τὴν βοήθειαν τῶν πτωχῶν, ἐννοεῖ τῶν Ἁγίων τ. ἔ. τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων.

Καὶ δὲν ἔδωκαν μόνον ὅπως καὶ ὅσον ἠλπίζαμεν ἀλλὰ ἔδωκαν προηγουμένως τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν τοὺς εἰς τὸν Κύριον καὶ εἰς ἡμᾶς, σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἦτο τοιαύτη ἡ προθυμία των ὥστε διὰ νὰ μὴ δειχθῇτε ὑποδεέστεροι καὶ σεῖς παρεκαλέσαμεν τὸν Τίτον, καθὼς εἰς τὸ παρελθὸν ἔπραξε εἰς τὴν Κόρινθον, τὴν ἀρχὴν τῆς συνεισφορᾶς, ἔτσι νὰ φέρῃ καὶ τώρα εἰς πέρας μετὰξὺ σας τὸ γεμάτον ἀπὸ χάριν Θεοῦ ἔρχον τῆς ἐλεημοσύνης. Ἀλλὰ καὶ σεῖς, λέγει πρὸς τοὺς Κορινθίους, καθὼς εἰς ὅλα παρουσιάσετε περίσσειαν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὸν λόγον τῆς σοφίας καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας καὶ μὲ κάθε προθυμίαν εἰς τὴν ἀγάπην σας πρὸς ἡμᾶς (πρέπει νὰ) φροντίσῃτε καὶ εἰς τὴν χάριν ταύτην τῆς ἐλεημοσύνης νὰ δειχθῇτε ἔχοντες περισσεύμα (γενναϊόδωροι), ἀφοῦ μάλιστα ἤρχισατε πρὶν ἢ σὰς προτρέψω ἐγὼ (τὴν συλλογὴν τῶν χρημάτων)».

Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν εἰς τὸν περιωρισμένον χώρον τῆς ὁμιλίας νὰ περιλάβω ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ μέγας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀνακαινιστὴς καὶ ἀναμορφωτὴς, διηγεῖται πῶς συνεδέθησαν δι' αὐτοῦ αἱ Ἀθῆναι καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πνευματικῶς καὶ ἡ Ἑλλὰς γενικώτερον μετὰ τῆς Ἁγίας Σιών ἡθικῶς, διὰ τῶν

δεσμῶν τῆς πίστεως τῆς ἀναποφεύκτως ἐκδηλουμένης ἐν τῇ ἀγάπῃ πρὸς τὸν πλησίον.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ἤρξατο διαμορφουμένη ἡ παγκόσμιος ἀλληλεγγύη, ὡς ἐκδήλωσις ἀγάπης. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κλείων μίαν φάσιν, τὴν μεγαλυτέραν τοῦ κεφαλαίου τῆς παγκοσμίου Ἱεραποστολῆς, ἦν, ἀπὸ τῆς ἑλλην. Ἀντιοχείας ὁρμώμενος, ἐπεράτωσε, ἀφοῦ ἔφθασε μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἰλ-λυρίας, παρετήρει γράφων πρὸς τοὺς Ρωμαίους (15 - 26 - 29) κατὰ τὸ 56 μ.Χ. «νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἁγίοις. ἠὺδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν Ἀγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἠὺδόκησαν γὰρ καὶ *ὀφείλεται εἰσὶν αὐτῶν*· εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν *ἐκοινωνήσαν τὰ ἔθνη*, ὀφείλουσιν καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι, αὐτοῖς· τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον ἀπελεύσομαι, δι' ὑμῶν εἰς Ἰσπανίαν». Αἱ σύγχρονοι εἰσφοραὶ ἡμῶν, οἱ ἔρανοι ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου ἔχουσι λοιπὸν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὸ ἔργον τοῦ μεγίστου ἀποστόλου, τοῦ Ἀποστόλου τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ θείου Παύλου.

* * *

Ἡ στενότης αὕτη τῶν σχέσεων τῆς Χριστ. Ἑλλάδος μετὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἀνεεώθη βραδύτερον, διότι ἀπὸ τοῦ 134 μ.Χ. ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἀπέκτησαν Ἑλλήνας Ἱεράρχας (πρῶτος ὁ Μάρκος) καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἱεραρχίας της, χάρις εἰς τὴν Ἀγιοταφικὴν ἀδελφότητα, διατηρεῖ μέχρι σήμερον. Ὁ Παῦλος λοιπὸν ἐντὸς τῆς Παγκοσμίου Ἱεραποστολῆς, ἡ ὁποία ἐδημιούργησεν τὴν *βάσιν τῆς ἐνότητος πίστεως καὶ ἀγάπης ἐν Χριστῷ*, μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πάσης φυλῆς καὶ πάσης ἐποχῆς ἐδημιούργησε τὰς προϋποθέσεις βαθυτέρας ἐνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καθόλου καὶ εἰδικώτερον τῆς Ἑλλάδος, τ.ἔ. τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀχαΐας, Κορίνθου καὶ Θεσσαλονίκης. Ἡ σύνδεσις τούτων ἐν Χριστῷ, ἀπετέλεσεν τὴν *βάσιν* τῆς ἀρρήκτου πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνότητος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Β. Ἠπείρου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀδρια μέχρι τῆς Θράκης.

Αὕτη, ἡ τότε ἐλάσσων ἐνότης, ἀλλ' ὡς ἐδείχθη, κατὰ τοὺς νεωτέρους, ὡς πρὸς ἡμᾶς, χρόνους, μεγίστης βαρύτητος διὰ τὴν τύχην τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ μέχρι τῆς σήμερον, διεμορφώθη ὀριστικῶς κατὰ τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τοῦ 4ου μέχρι τοῦ 6ου, εἴτα δ' ἐστερεώθη μέχρι τοῦ Θ. αἰῶνος.

* * *

Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον συνετελοῦντο ταῦτα, μία μεγάλη μορφή ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορικῆς σκηνῆς: ὁ Μέγας Κων/νος, ἀνακηρυχθεὶς Αὐγουστος τῆς Δύσεως τὴν 28ην Ὀκτωβρίου τῷ 312 καὶ τῷ 324 ὁλοκλήρου τοῦ Μεσογειακοῦ, ἐλληνίζοντος δὲ ἐν μεγάλῳ μέτρῳ, κόσμου.

Οὗτος ὁ μέγας αὐτοκράτωρ διὰ τῆς νέας αὐτοῦ θρησκευτικῆς πολιτικῆς δὲν ἔθεσεν ἀπλῶς τὴν βάσιν νέας τῶν πραγμάτων τῆς οἰκουμ. Αὐτοκρατορίας τῆς Ρώμης διαρρυθμίσεως, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐπέφερε ριζικὴν μεταβολὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν, διότι συνεφιλώσε τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Τοῦτο ἐσήμαινε 1) νέαν θεμελίωσιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνότητος τῆς Ἀνατ. Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ 2) ἀπαρχὴν τῆς ἐξελληνίσεως τοῦ Κράτους δεδομένου ὅτι ἡ ἑλληνίζουσα καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς κατέστη ἐντὸς 67 ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ὁριστικῶς καὶ ἐπισήμως κρατικὴ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, διὰ τῆς ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ Ἑλληνισμοῦ δράσεώς της καὶ τῆς συγκροτήσεως τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἐν αἷς ἐλαλεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ, ἀπέβη ὁ κύριος παράγων τοῦ ἐξελληνισμοῦ τοῦ Ἀν. Ρωμ. Κράτους. Αὐτὸ τὸ γεγονός ἀπετέλεσε ἀναμφισβητήτως τὴν ἀναγκαίαν συνέπειαν τῶν δύο προκληθέντων βαρυσημάντων γεγονότων: τῆς συμφιλιώσεως Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ Παύλου καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἀπολογητῶν καὶ συνεχισθείσης ἐν ταῖς Θεολ. Σχολαῖς Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας καὶ εἶτα ἀμφοτέρων πρὸς τὴν Ρώμην. Ἐπὶ τῆς τριπλῆς ταύτης θεμελιώδους βάσεως ἡδυνήθησαν νὰ οἰκοδομήσουν περαιτέρω τὴν πολιτικὴν των οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Κων/νου.

Ἀλλὰ τὴν πρώτην πρᾶξιν τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν μαρτυροῦσαν τὴν πολιτικὴν τοῦ Κων/νου μεγαλοφυΐαν, ἡκολούθησεν ἡ δευτέρα συμπληρωματικὴ, ἡ ἰδρυσίς ἐν τῇ καιρίᾳ καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Αὐτοκρατορίας κειμένη περιοχῇ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀποικίας τοῦ Βυζαντίου, τῆς Νέας (πόλεως) Ρώμης, ἣτις δικαίως μετενωμάσθη εἶτα εἰς Κων/πολιν. Ἡ ἔξ ἀρχῆς ἑλληνικὴ ἀλλὰ καὶ χριστιανικὴ πρωτεύουσα τῆς ἀπεράντου Αὐτοκρατορίας εὑρεθεῖσα εἰς τὸ κέντρον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπέβη ἡ ἡγήτις τοῦ κόσμου ἐπὶ 1000 περίπου ἔτη. Ἡ χριστιανικὴ καὶ Ἑλληνικὴ καὶ Οἰκουμενικὴ Κων/πολις, καταλαβοῦσα κατὰ τοὺς ἀποφασιστικοὺς διὰ τὴν τύχην τοῦ κόσμου αἰῶνας 4 - 6 τὴν πρώτην καὶ παράλληλον πρὸς ἐκείνην τῆς Π. Ρώμης θέσιν μεταξὺ τῶν ἰθυνοῦσῶν τῶν Ἀνατολικῶν πόλεων καὶ Ἐκκλησιῶν, κατέστη ἡ κληρονόμος τοῦ οἰκουμενικοῦ καὶ φιλελευθεροῦ πνεύματος τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ.*

* Ἡ σύνθεσις Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ὡς καὶ ἡ συμφιλίωσις ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρώμης, συνετελέσθη ἀφοῦ πρότερον ὁ Ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ εἶτα ὁ οἰκουμενικὸς Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὡς βιολογικῶς ἰσχυρότερος, ἐγένετο φορεὺς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ συγχώνεσις τῶν τριῶν ἐν Βυζαντίῳ συνέβαλε εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν ἐξῆς ἀξιών, ἰδεῶν καὶ ἀρετῶν.

Α'. Ἑλληνικῶν. Τοῦ καλοῦ (τὸ ὥραίου) τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ μέτρου, τῆς ἁρμονίας, τῆς δίκης, τοῦ νόμου, τῆς ἀρετῆς, τῆς καλοκαγαθίας, τῆς ἐλευθερίας, ἐκφραζομένης κυρίως ἐν τῇ πόλει—Πολιτεία, τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς εὐδαιμονίας.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐστία τῶν γραμμάτων καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ θύραθεν, ἦσαν ἢ ἀπέβησαν τὰ μεγάλα Χριστιανικὰ καὶ Ἑλληνικὰ κέντρα: 1) Ἡ Ν. Ρώμη=Κων/πολις 2) ἡ Ἀλεξάνδρεια μέχρι τοῦ 640 ἤτοι μέχρι τῆς κατακτῆσεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων 3) ἡ Ἀντιόχεια μέχρι τοῦ 638. Σημαντικὸν καθαρῶς χριστιανικὸν κέντρον εἶναι ἡ ἀναζωογονηθεῖσα κατὰ τὸν δ' αἰῶνα Ἑκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, ἣτις διὰ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀνεδείχθη κατ' οὐσίαν εἰς ὅον Πατριαρχεῖον (Α' ἡ τοτὸ τῆς Π. Ρώμης). * Μετὰ ταῦτα ἤρχοντο εἰς σπουδαιότητα ἡ Κύπρος καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Δευτερεύοντα βεβαίως ἦσαν τὰ χριστιανικὰ ἑλληνικὰ κέντρα, ἐκτὸς τῆς Κύπρου, ἐν Ἑλλάδι ἡ Κόρινθος αἱ Ἀθῆναι, ἡ Νικόπολις, ἡ Λάρισσα, τὸ Δυρράχιον, καὶ ἡ Γορτύνη τῆς Κρήτης. Ἐπ' αὐτῷ ὀκδομηθῆ ἡ ἐνότης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης καὶ τῆς περὶ αὐτὸν ἐπαρχιακῆς Συνόδου.

4. Αἱ προσφοραὶ λοιπὸν τῆς Ὁρθοδόξου, τῆς τότε ὀνομαζομένης Καθολικῆς, Ἑκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος κατὰ τοὺς αἰῶνας 4 - 7 εἶναι μεγάλαι καὶ ποικίλαι. Εἶδομεν ἀνωτέρω πῶς συνετελέσθη ἡ βαθμιαία μεταβολὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας εἰς κατ' οὐσίαν Ἑλληνικήν, κατανοοῦμεν δὲ διατὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη ὑπῆρξε μία τῶν μεγίστων προ-

Β'. *Ρωμαϊκῶν*. Πειθαρχίας, εὐσεβείας, σταθερότητος, αὐθεντίας, τοῦ ἀξιώματος τῆς πίστεως εἰς τὴν Πολιτείαν (res publica), τοῦ δικαίου, τῆς ἐπιταγῆς.

Γ'. *Τῶν Χριστιανικῶν*. Ἀπολύτου πνευματικότητος ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ λατρείᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἀγάπης, ὡς μορφώσεως τὸ σύμπαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν δυνάμει. Ἡ ψυχὴ ὡς δημιουργημα τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ διὰ τοῦτο ἡ Χριστ. προσωπικότης εἶναι τὸ βάθρον τῆς Κοινωνίας προσωπικοτήτων, ἣτις πραγματοποιεῖται εἰς τὴν Ἑκκλησίαν.

α) *Ἀρεταὶ Ἑλληνικαί*: Ὁ Πλάτων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τριπλοῦ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἀποδέχεται τέσσαρας ἀρετάς, τὴν φρόνησιν ἢ σοφίαν (τοῦ λογιστικοῦ), τὴν ἀνδρείαν (τοῦ θυμοειδοῦς) καὶ τὴν σωφροσύνην (τοῦ ἐπιθυμητικοῦ). Τετάρτη εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ τὴν ἁρμονίαν τῶν τριῶν τούτων ψυχικῶν ἀρετῶν φυλάττουσα. Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετάς. Αἱ τοῦ Πλάτωνος δεσπόζουσι ἐφεξῆς κυρίως τῆς ἠθικῆς, χάρις εἰς τὸ ἔργον τῶν Στωϊκῶν καὶ δὴ τοῦ Παναιτίου καὶ τοῦ Κικέρωνος. Ὁμιλοῦμεν περὶ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθῇ τὸ πρᾶγμα.

β) *Χριστιανισμοῦ*. Πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη μέχρις αὐτοθυσίας (καὶ ταπεινοφροσύνης). Αἱ ἀνωτέρω Ἑλληνικαί, ἀνανεωθεῖσαι, συνδυαζόμεναι πρὸς τὰς Θεολογικὰς ἀποτελοῦσι τὴν κλίμακα τῶν 7 ἀρετῶν ἢ συναναμειγνύονται εἰς ποικίλα ἀρετῆς εἶδη... Ἡ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου (Humanismus) πίστις καὶ ὁ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρως, ὡς θεμελιώδης τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων ἀρεταὶ ἀνανεώθησαν ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, χάρις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἑκκλησίαν.

* Τὰ Ἱεροσόλυμα κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ Χαλίφου Ὁμάρ τῷ 637, ὅστις ἔδωκε τὰ προνόμια εἰς τὸν περιώνυμον Πατριάρχην Σωφρόνιον. Περὶ τῶν σχετικῶν προβλημάτων ἴδε Ἀμάντου: Τὸ Δίκαιον τοῦ Ἀμάν.

σφοδρῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἔθνος, ἐφ' ὅσον ἀποτελέσει τὴν βασικὴν προϋπόθεσιν ἐνότητος καὶ ἀμύνης τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ ζῶντος μεταξὺ ξένων φυλετικῶς καὶ ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων κατὰ τὸ πλεῖστον λαῶν.

5. Ἡ προσφορὰ δὲ αὕτη—καὶ τοῦτο εἶναι ὡσαύτως βαρυσήμαντον—ἐγένετο «χωρὶς νὰ ὑπάρξῃ ἐν Ἀνατολῇ ὁ συγκεντρωτισμὸς τῆς Δύσεως», ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀείμνηστος ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἱστορικὸς Ἀμαντὸς (Βυζ. Ἱστορία Α σ. 24), διότι ἐν Ἀνατολῇ ὅλως τοῦναντίον ἡ δημοκρατικὴ αὐτονομία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τὴν διοικήσεως εἰς τὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα καὶ τὴν Αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου. Ἀκριβέστερον διατυποῦντες τὸ πρᾶγμα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ θεμελιώδεις ἀρχαιοχριστιανικαὶ περὶ Συνόδου, ὡς βασικοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς διοικήσεως τῶν Χριστ. Ἐκκλησιῶν, ἀρχαὶ καὶ αἱ δημοκρατικαὶ ἑλληνικαὶ ἀντιλήψεις συνέπεσαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ὀριστικῆς διαμορφώσεως τῶν ὀργάνων διοικήσεων τῶν Πατριαρχείων καὶ Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Αἱ δημοκρατικῶς λειτουργοῦσαι Σύνοδοι ἐνίκησαν πολλάκις καὶ δὴ καὶ ὀριστικῶς εἰς τὸ βασικὸν διὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν τῆς Ἀρχ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας ζήτημα τὸ Χριστολογικὸν δόγμα, τὸν Καισαροπαπισμὸν, πολλῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ τοῦ 482 μέχρι τοῦ 680 μ.Χ. ὅτε συνεκροτήθη ἡ ΣΤ. Οἰκ. Σύνοδος καὶ εἰς τὴν Εἰκονομαχίαν (726 - 787 καὶ 813 - 843), ὡς καὶ κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀποπείρας πρὸς ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν.

6. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ ζ' αἰῶνος ἀπωλέσθησαν διὰ τὸ Ἑλληνικὸν πλεόν Βυζάντιον¹ αἱ ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι, ὑποταγεῖσαι εἰς τοὺς Ἀραβας, τὰ Πατριαρχεῖα: Ἀλεξανδρεῖας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων διέσωσαν μὲ τὴν Ὀρθοδοξίαν των καὶ τὸν Ἑλληνισμόν των περιοχῶν τούτων.

*
* *

7. Διὰ τῶν μεγάλων τούτων προσφορῶν, τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δὲν ἐξαντλεῖται ὁ κατάλογος τῶν ὑπηρεσιῶν της πρὸς αὐτό, διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι σπουδαῖαι. Μεταξὺ τῶν προσφορῶν ὑπῆρξεν καὶ τις ἐν μέρει καὶ πρὸς καιρὸν ἐλαττωματικὴ. Ἰδοὺ περὶ ποίας πρόκειται.

Ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς εὐρύτερας ἐνότητος, τῆς ἐξελισσομένης εἰς ἑλληνικὴν Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἐδημιουργήθησαν αἱ εἰδικώτεραι τῶν Πατριαρχείων καὶ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Δύο δὲ ἐξ αὐτῶν ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ἐνταῦθα. 1ον Ἡ ἐνότης ἡ περὶ τὴν

1. Τότε τὰ ὄρια Ἑλληνισμοῦ καὶ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας του συμπίπτουσι. Πρῶτος ὁ Ἡράκλειος ὠνομάσθη μόνον βασιλεὺς. Ἀμάντου Βυζ. Ἱστορία Α. Βασίλειφ: Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (μετάφρασις Σαβράμη). Ἰδε καὶ Ostrogorsky: Geschichte des Byz. Staates 1952².

Χριστιανικὴν καὶ Ἑλληνικὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣτις ἀπέβη ἡ ψυχὴ τῆς Καθολ. Ἐκκλησίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καὶ 2ον Ἡ περὶ τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶπον ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἐλαττωματικὴ, διότι πρᾶγματι συνέβη τοῦτο, ὅτι ὅταν ὁ Εὐρωπαϊκὸς Ἑλληνισμὸς ἐθνικῶς, γλωσσικῶς καὶ διοικητικῶς συνεδέετο ἀναποσπᾶστος μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς, Ἑλληνικῆς δὲ ὑπὸ ἔποψιν λαϊκὴν Αὐτοκρατορίας, μὲ κέντρον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν τούτοις παρέμενεν ἀπὸ τοῦ 400 περίπου μέχρι τοῦ 731 ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, ἀλλ' ἐν πολλοῖς αὐτόνομος. Διὰ λόγους πολιτικοὺς οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Ἀνατολῆς διετήρησαν μέχρι τοῦ Λέοντος τοῦ Γ' (717 - 731) τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην, διὸ καὶ ἐνταῦθα πολλάκις προεκλήθησαν ταραχαί, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐπεθύμουν ἵνα ὁ κορυφαῖος τῆς Δύσεως μὴ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀναδημιουργίας τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῆς περιλαμβανούσης τὰς χώρας τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Μεσογείου.

Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τούτου πρέπει νὰ εἰπώμεν, ὅτι εἰδικώτερον ὁ ἀπὸ τοῦ Νέστου μέχρι τοῦ Δυσραχίου καὶ ἀπὸ τῆς Ἀρχίδος μέχρι τῆς Κρήτης Χριστιανικὸς Ἑλληνισμὸς, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεσφνίκης καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνερχομένης κατὰ καιροὺς Συνόδου τῶν Μητροπολιτῶν Κορίνθου, Λαρίσης, Δυσραχίου, Νικοπόλεως καὶ Κρήτης καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς Ἐπισκόπων ἀπετέλεσεν ἐπὶ αἰῶνας *ιεραρχημένην ἐνότητα*. Τὸ βάθος τῆς ἡτο πλέον ἡ Ὁρθοδοξία, διότι οὐδέποτε ἐνταῦθα εὔρον σοβαρὰν εἴσοδον αἱ αἰρέσεις. Ἀναμφιβόλως οὐδέποτε ἐν τῷ παρελθόντι ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀποκτήσει τοιαύτην ἐνότητα, ἐδραζομένην μάλιστα ἐπὶ τῆς εὐρυτέρας ἐνότητος τῆς Ὁρθοδοξίας—Ἑλληνισμοῦ, οἷαν ἐν τῇ Βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ. Ἐν αὐτῇ μάλιστα ὁ χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Πατριάρχης ἀπετέλουν ζωντανοὺς φορεῖς τῆς ἐνότητος πίστεως, Κράτους καὶ λαοῦ.

8. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, καθ' οὓς πολλοὶ ἐπιδρομαὶ ἔπληξαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ λαὸς τῆς ἐδοκιμάσθη ἀπὸ πολλὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς πολῦτιμον καταφύγιον ὑπῆρξεν ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν Μονῶν (πρβλ. ὁμιλίαν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Σωτηρίου). Καὶ ἡ προσφορὰ αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξεν ἐξ ἴσου πρὸς τὰς ἄλλας βαρυσήμαντος. Αἱ μοναὶ δὲ ὄντως ὑπῆρξαν τότε ἡ πηγὴ παρηγορίας καὶ ψυχικῆς ἀνακουφίσεως καὶ ἐθνικῆς, θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς στοργῆς καὶ ἀκμῆς τῆς τέχνης καὶ συντηρηταὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, καθ' ὅλους τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, ὅτε οἱ Φράγκοι (1204) πρὸ τῶν Τούρκων ἐπῆλθον κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐνότης αὕτη Ὁρθοδοξίας καὶ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπεδείχθη πολῦτιμον βάθρον ἀμύνης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅτε οὗτος, ἕνεκα τῶν γενικῶν συνθηκῶν καὶ ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐλαττωμάτων καὶ τῶν πολιτικῶν διχονοιῶν, αἵτινες ὠδήγησαν μετ' ἄλλων αἰτίων εἰς τὴν βαθμιαίαν διάλυσιν τῆς Ἑλ-

ληνικῆς αὐτοκρατορίας, ὠδηγήθη εἰς τὴν ὑποταγὴν ἐν μέρει εἰς τοὺς Φράγκους (1204) ἐν μέρει εἰς τοὺς Τούρκους * πρὸ τοῦ 1453. Διότι μαζὶ μὲ τοὺς Σταυροφόρους ἤρχετο ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐξεδίωξεν ἀπὸ τῆς ἑδρας τὼν τοὺς Ὁρθοδόξους Ἱεράρχας καὶ ἐγκατέστησεν Λατίνους, δι' ὧν ἐπεχείρησεν, ἐλάχιστα ἐπιτυχῶς, προσηλυτισμόν. Ἡ ἀρραγὴς ἐνότης τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας κατέστησαν ἀδύνατον τὸν προσηλυτισμόν, δι' ὃ καὶ οἱ Λατῖνοι, καίτοι παρέμειναν ἐπὶ αἰῶνας, ἐν τούτοις ἔμειναν ὡς ξένοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ (Χρυσ. Παπαδόπουλος).

Εἰς τὴν ὄντως πολυτιμωτάτην ταύτην προσφορὰν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἡμέτερον Ἔθνος, κατὰ τοὺς νέους, ἀποφασιστικοὺς διὰ τὴν τύχην του, τούτους αἰῶνας, ὄχι μόνον διὰ τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἰδιοτυπίας καὶ μάλιστα τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος καὶ τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλαι οὐχ ἥττον σπουδαῖαι.

* *

9. Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ὁποίαν βλέπομεν κατὰ τὸν γ' αἰῶνα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰς τὸν Νεοπλατωνισμόν, τὴν ἐσχάτην ταύτην μορφήν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὑπῆρξεν ἐν ἐπὶ πλέον στοιχείῳ σπουδαίῳ, τὸ ὁποῖον συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνθησιν τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Καθ. Ἐκκλησίας τοῦ γ', τοῦ δ', τοῦ ε', καὶ ἐν μεγάλῳ μέτρῳ τοῦ στ' αἰῶνος, ὅτε ἤνθησε καὶ ἡ χριστιανικὴ τέχνη τοῦ Βυζαντίου. Ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' τοῦ μεγάλου, καρποφορία καὶ τὸ βάθος τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς σκέψεως, τὴν ὁποίαν παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς μεγάλας σχολὰς Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας οἰκουμενικὰς καὶ εἰς τοὺς μεγάλους Πατέρας καὶ διδασκάλους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶναι βεβαίως προῖόν τοῦ σφίζοντος ἀπὸ ζωῆν Ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος παρὰ τοὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Περσῶν, καὶ βαρβάρων ἀπὸ βορρᾶ (Γοτθικὸς κίνδυνος καὶ Σλαβικὸς) εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀγωνίζεται καὶ νὰ σκέπτεται. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως εἶναι πρόβλημα κατὰ πόσον θὰ παρουσιάζετο αὕτη ἄνευ τῆς ἀνακαινιστικῆς δυνάμεως τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ Ἀττικὴ χάρις τοῦ λόγου, μερικῶς, καὶ τὸ βάθος τῆς Χριστιανικῆς καὶ φιλοσοφούσης ἐκλεκτικῆς σκέψεως τῶν Μεγάλων Πατέρων καὶ διδασκάλων, ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν Εἰρηναίου, τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ τοῦ Ὠριγένης, ὡς χριστιανοῦ σοφοῦ, ἀπετέλεσαν νέαν φάσιν τῆς παγκοσμίου λάμπσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπιτευχθεῖσαν διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τότε ἓνας πληρέστερος καὶ βαθύτερος ἀνθρωπισμός, διὰ τῶν Μεγάλων Πατέρων καὶ Οἰκουμενικῶν διδασκάλων, ἀνεφάνη

* Τὰ Ἰωάννινα καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἔπесαν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων τῷ 1430.

καὶ ἔσχε παγκόσμιον ἀπήχησιν. Δὲν εἶναι δὲ τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι ἓνας μεγάλος κλασσικὸς φιλόλογος τῶν χρόνων μας ὁ W. Jaeger, (προσφάτως ἀποβιώσας), ὁ γράψας τὴν περιώνυμον συγγραφὴν περὶ «Παιδείας» ὡς καθηγητῆς ἐν Harvard, ἐξέδωκε τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης τὰς συγγραφάς. Ὁ κλασσικὸς ἀνθρωπισμὸς ὁλοκληροῦται, θὰ ἐλέγαμεν, εἰς τὸν Χριστιανικὸν ἀνθρωπισμὸν τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Πατέρων. Μὴ λησμονῶμεν δέ, ὅτι ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐξησφάλισε δεσπόζουσαν θέσιν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἐν Εὐρώπῃ τοῦτο ὀφείλεται οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς μεγάλους μας κλασσικοὺς Σωκράτη, Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὴν δεσπόζουσαν θέσιν, ἣν κατέλαβεν ἡ Ἑλληνικὴ Θεολογία τῶν δύο μεγάλων σχολῶν Ἀλεξανδρείας, ἰδίᾳ διὰ τοῦ πολλοῦ Ὁριγένους, καὶ Ἀντιοχείας εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν σκέψιν μέχρι τοῦ Καντίου (Στεφανίδης). Τί δὲν θὰ εἶχε νὰ εἴπη τις περὶ τῆς βαρυσημάντου ταύτης προσφορᾶς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος!

10. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ ἀνθρωπισμοῦ πρέπει νὰ σημειώσωμεν καὶ μίαν ἐκδήλωσιν πρακτικὴν τοῦ Χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἀναπτυχθεῖσαν διὰ τῆς ὀργανωμένης φιλανθρωπίας τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἱεραρχῶν, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὰ ὑποδείγματα διὰ τοὺς Ἱεράρχας μέχρι τῆς σήμερον. Βασίλειος ὁ μέγας, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Συνέσιος ὁ Πτολεμαῖδος καὶ Θεοδώρητος ὁ Κύρου, ἐπίσκοπος καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, εἶναι ὀλίγα σύμβολα ἀπὸ τὴν μακρὰν καὶ ἀτελείωτον σειρὰν τῶν ἀνθρωπιστῶν καὶ πατριωτῶν Ἱεραρχῶν, ὑπερασπιστῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

11. Εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν ταύτην προσφορὰν, συνιστῶσαν οἰκουμενικὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, συντελεσθεῖσαν διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ ἐκείνην τῆς Τέχνης, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη καὶ ἡνθήσεν, ἐν Βυζαντίῳ, ἀπὸ τῶν χρόνων ἰδίως τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ μέχρι καὶ πέρα τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔτι δὲ καὶ μέχρι τοῦ 15' αἰῶνος. Αὕτη προσελκύει νῦν ὅλον ἐν περισσοτέροις θαυμαστάς. Ὁ Ἑλληνισμός, ἀνανεωθείς διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἤκμασε καὶ πάλιν εἰς τὴν Τέχνην (πρβλ. ἔργα Γ. Σωτηρίου, Ἀν. Ὁρλάνδου, Ἀνδρέου Ευγγοπούλου κλπ).

12. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ οἰκουμενικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διὰ τῆς Ἐκκλησίας του, ἄς στρέψωμεν τὴν σκέψιν μας πρὸς τὴν ἀληθῶς ἐν ἀρχαίῳ οἰκουμενικῷ πνεύματι δρᾶσιν τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας καὶ Αὐτοκρατορίας. Τότε κατὰ τὸν 9ον καὶ 10ον αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου παρέσχε τὰ μέσα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τοὺς Σλάβους, καὶ τοὺς Βουλγάρους, ἀποκτησάντας διὰ τῶν Ἑλλήνων Θεσσαλονικέων Ἱεραποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου γραπτὴν γλῶσσαν, Φιλολογίαν καὶ σχετ. πνευματικὴν αὐτοτέλειαν. Τοιοῦτο τρόπος εἰσῆλθον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορικὴν σκηνήν.

Τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἔδρασεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλη-

σία καὶ τὸ Βυζάντιον θὰ παραμείνῃ αἰώνιος τίτλος τιμῆς κυρίως δι' αὐτήν. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο εἶναι τοσοῦτ' ὡς μᾶλλον ἄξιον ἐξάρσεως ὅσ' ὅταν συνετελέσθῃ ὑπὸ συνθήκας δυσμενεῖς, διότι τότε ὁ Βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ ἐμπνευσταὶς αὐτὴν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπάλαιον διὰ τὴν ἐπιβίωσίν του, ὡς καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότητος καὶ ἀκεραιότητός του, ὁ πρῶτος, καὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἰδιοτυπίας τῆς ἡ δευτέρα, ἐναντίον ἐιδικῶς τῆς ἐπιθυμοῦσης νὰ κυριαρχήσῃ Ἐκκλησιῶν καὶ Κρατῶν, Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐχει δὲ μεγάλην σπουδαιότητα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία προσέφερε μίαν παγκοσμίου σημασίας καὶ ἱστορικὴν ὑπηρεσίαν, καθ' ὃν χρόνον ἡ Αὐτοκρατορία ἠγωνίζετο νὰ διασώσῃ ἑαυτήν καὶ τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἐπιδρομῆς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης.

13. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἐποχὴν, δυνάμει τῆς πλουσίας συνθέσεώς του ἤσκησεν, ὅπως λέγει ὁ Ρῶσσος ἱστορικὸς Vernadsky (Byz. Nengriech, Jahrbücher 1928 σ. 119), ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ὅχι μικροτέραν ἐπίδρασιν ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον, τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν.

14. Ἀναμφιβόλως ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Βυζαντίου, ὡς ἐνότης θρησκευτικῆς, πολιτικῆς καὶ πολιτισμοῦ, ἔδρασε ὡς βαρυσήμαντος παράγων ἐπὶ τῆς Παγκοσμίου Ἱστορικῆς σκηνῆς, χάρις εἰς τὴν συνεκτικὴν καὶ ἀνανεωτικὴν δύναμιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι δὲ ἄξιον τῆς ἰδιαίτερας προσοχῆς τοῦ ἱστορικοῦ, τὸ διαφεῦγον τὴν προσοχὴν τοῦ κοινού, γεγονός, καθ' ὃ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου συνειργάσθη καὶ ἐξεπλήρωσε τὴν ἱστορικὴν ἀποστολήν καὶ πορείαν τοῦ Κράτους, μεθ' οὗ συνεδέθη ἀρρήκτως, χωρὶς νὰ παρασυρθῇ εἰς ἐξαλλαγὴν τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ὑφῆς. Παρέμεινεν ἀπαρασαλεύτως πνευματικὸς ὀργανισμὸς, καὶ διὰ τοῦτο δὲν μετεβλήθη, βραδύτερον, ὅταν αἱ περιστάσεις μετεβλήθησαν, εἰς πολιτικόν, ὅτε ἀνέλαβε ἐθναρχικὰ καθήκοντα. Τοῦναντίον συνέβη εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Δύσιν.

Ὅθεν ἐνῶ, ἔνεκα τῶν περιστάσεων, πολλάκις ἀπέκτησε καὶ ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν πολιτικὴν, ἐν τούτοις δὲν ἐλησμόνησεν ὅτι τὸ ἔργον αὐτῆς εἶναι ἡ ἐπικράτησις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ προέλευσις αὐτῆς δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*. Ὁ ἀείμνηστος διαπρεπὴς Ἐκκλησ. Ἱστορικὸς K. Holl καθηγητὴς τοῦ ἐν Βερολίῳ Πανεπιστημίου, ἀναγνωρίζων τοῦτο, παρατηρεῖ εἰς ἰδιὴν πραγματείαν του περὶ Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι «ὅσον διεμώρφωνε τὸ ἰδιότυπον αὐτῆς, τόσον βαθέως ἔζη εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ συγκεντρῶνῃ αὐστηρῶς τὴν δύναμίν της καὶ νὰ τὴν θέσῃ κατ' ἀρχὴν (prinzipiell) ἐναντίον τοῦ Κράτους. Ὅταν δὲ αἱ ἰδέαι τῆς Χριστιανικῆς Πολιτείας καὶ τῆς Θείας Πολιτείας, ἦλθον εἰς σχέσιν τότε τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο διάφορον τοῦ ἐν τῇ Δύσει». Ἡ Ἐκκλησία

* Ἐξαιρέσεις τινές, κατακρίνεται, δὲν αἴρουν τὸν κανόνα.

εἶχε, νομίζομεν καὶ παρὰ τινας σκιάς, τοῦτο πρέπει νὰ προσθέσωμεν, συνειδησιν τῆς ἰδίας αὐτοτελείας τῶν σκοπῶν της τῶν καθαρῶς πνευματικῶν, τῶν ὁρίων τῆς δράσεώς της, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐλησμόνει τί ὤφειλε εἰς τὴν πολιτείαν ἀπὸ τοῦ Μ. Κων)νου καὶ ἐξῆς.

Ὅπως δὲ δὲν ἐπῆλθε σύγχυσις τῶν ὁρίων Ἐκκλησίας καὶ Κράτους οὕτω δὲν ἐπῆλθε σύγχυσις τῶν ὁρίων Ἐκκλησίας καὶ πολιτισμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία, παρὰ τινας σκιάς, παρέμενε κατὰ βάθος κριτὴς τοῦ ἐκάστοτε Πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ πάντοτε πρόσκαιρον ἀνθρωπίνην δημιουργίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρόσκαιρος αὕτη δημιουργία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τοῦ Βυζαντίου ἦν τλει τὴν ἔμπνευσίν της ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὅπως τὴν ἐμορφοποιεῖ καὶ τὴν ἐξέφραζεν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία.

Ποίας δυνάμεις πνευματικὰς εἶχεν ὁ Χριστιανικὸς Ἑλληνισμὸς τοῦ Βυζαντίου μαρτυροῦσιν ἡ ἐποχὴ τῶν Κομνηνῶν, πρὸ τῆς ἐπαισχύντου διὰ τὴν «χριστιανικὴν» Δύσιν Δ' Σταυροφορίας, ἡ ὁποία κατέλυσε τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων (ιγ'·ιε' αἰών). Καθ' ὃν χρόνον ὅμως ὁ Ἑλληνισμὸς ἠγωνίζετο κατὰ τῆς βουλίας τῆς Δύσεως, ἡ δὲ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπετέλει τὸ κυριώτατον ἔρεισμα ἀμύνης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν κατακτητῶν Φράγκων καὶ τῆς ἀκολουθούσης αὐτοὺς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς «Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου» καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας παρουσίαζε νέας πνευματικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς δυνάμεις καὶ ἀκτινοβολίαν, ἡ ὁποία εἶχε ἀνακοπῇ μόνον εἰς τὰς φραγκοκρατούμενας περιοχάς.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἡ Καστοριά, αὐτὸς ὁ Μυστρᾶς τοῦ Ἑλληνικοῦ βορρᾶ, ἡ Θεσσαλονίκη ἡ Ἄρτα καὶ ὁ Μυστρᾶς καὶ τελευταία ἡ Κρήτη μαρτυροῦσι πῶς ἡ Ἐκκλησία ἀπετέλει πηγὴν ἔμπνεύσεως καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἡ πνευματικὴ Ἱστορία τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου ἀποδεικνύει πόσας δυνάμεις εἶχεν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ τί ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν κόσμον—καὶ προσέφερεν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῶν ἐκεῖσε καταφυγόντων λογίων — ἐὰν εἶχε τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐνότητα καὶ ἀνεξαρτησίαν.

* * *

Ὁ Ἑλληνισμὸς κατακερματισθεὶς, μετὰ τὴν συμφορὰν τοῦ 1204, οὐδέποτε πρᾶγματι ἠδυνήθη ν' ἀναλάβῃ πλήρως, δι' ὃ καὶ ὑπετάγη πολιτικῶς εἰς τοὺς Τούρκους μετὰ τῶν ἐτῶν 1357 - 1453. Ἀλλὰ ψυχικῶς ἠνώθη ἀμέσως μετὰ τὴν 29ην Μαΐου 1453, *ἐνεκα τῆς ἐνότητος πίστεως*, ἡ ὁποία καὶ τὴν ἐθνικὴν συνειδησιν ἀνανέωσε, ἐνίσχυσε καὶ ἐκράτυνε τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν παράδοσιν καὶ ἀκόμη τὴν γλωσσικὴν διεφύλαξε.

Τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ Πατριάρχης, ὠφείλοντο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχεν ἐν αὐτῷ ἓνα πνευματικὸν ἡγέτην διεθνῶς ἀνε-

γνωρισμένον, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε νὰ συνδέῃ τοῦτο μὲν τὴν οἰκουμενικὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο δὲ τὴν λαϊκὴν καὶ ἐθνικὴν.

Ποίαν βαρὺτητα εἶχε τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ ἡδυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν πλήρως ἐὰν ἦτο δυνατόν ν' ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ Μεταβυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ (μετὰ τὸ 1453) τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν Ἐθναρχῶν Πατριαρχῶν. Θὰ ἦτο ἄρα γε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ Ἑλληνισμὸς ἡνωμένος καὶ νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μὲ ὅλας τὰς ἀτελείας καὶ τὰς σκιὰς τῶν προσώπων; ζήσαντος τὰ ἔτη τῆς κατοχῆς καὶ τῆς θυσίας τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος.

Γράφων καὶ ὁμιλῶν κυρίως πρὸς Ἕλληνας, ζήσαντας τὰ ἔτη τῆς κατοχῆς καὶ τὰς θυσίας τοῦ Κλήρου τῆς Ἑλλάδος, βλέποντας καὶ βιούντας σήμερον τὰ γεγονότα τῆς Κύπρου, ἐν ἣ ἡ ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἁπλῶς ὁ φορεὺς τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ,* ἀλλὰ καὶ ὁ ἰσχυρὸς ὑπερασπιστὴς τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων αὐτοῦ, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διηγηθῶ πῶς ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διεφύλαξε τὸ ἔθνος, τὴν γλωσσικὴν, πνευματικὴν παράδοσιν καὶ μάλιστα τὴν φλόγα τῆς ἐλευθερίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐθυσιάσθησαν πολλοὶ ἑκατοντάδες κληρικῶν (1453—1945). Οἱ νεομάρτυρες (περὶ ὧν ἴδε ὁ μὲν ἄλλος ἐργὸν τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου), ἀποτελοῦσι τὴν ἀψευδὴ τῶν λεγομένων ἀπόδειξιν.

Θ' ἀπετέλει ὡσαύτως ἄσκοπον ἀπώλειαν χρόνου ἐὰν ἐπανελάβανον πῶς ἡ Ἐκκλησία μετέτρεχε σχεδὸν πασῶν τῶν ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ὑποδοῦλου γένους, πῶς συνέβαλε εἰς τὴν μικρὰν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ τέλους τοῦ 19 αἰῶνος, ποὺ προηγήθη τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, πῶς ἐγαλούχησε τοὺς νέους Ἕλληνας εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας εἰς τὸ «Κρυφὸ σχολεῖν» καὶ πῶς ἐν τέλει συνειργάσθη εἰς τὴν ἐκκρηξίν καὶ ἐπιτυχίαν τῆς μεγάλης ἐθνεγερέσεως, ἡ ὁποία ὠδήγησε εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ.

* * *

Ἡ βραχεῖα αὕτη ἔκθεσις τῆς Ἱστορίας τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι ὄντως ἦσαν πολλοὶ αἱ προσφοραὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον υἱοθετήσαν τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἀνανεώθη.

* Δὲν προβαίνω εἰς ἀναθεώρησιν τοῦ τμήματος τούτου, ὅπερ ἐγράφη τῷ 1957 ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀγῶνος πρὸς ἐνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ὡς εἶχον ἐν τῇ εὐτυχίᾳ ν' ἀναμιχθῶμεν. Πρβλ. «Ἑλευθερίαν» τῆς 27ης Σεβρίου 1960 ἐνθα ἄρθρον τοῦ Σωκράτους Λοῦζιδου Πρβλ. τὸν προσεχῶς ἐκδοθησόμενον Β. Τόμον τῶν Ἀπομνημονευσμάτων τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Γρίβα—Διγενῆ.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία λοιπὸν ἤνωσε καὶ ἀνεγέννησε καὶ διεφύλαξε, ἐν τῷ μέσῳ ποικίλων καὶ δυσχερῶν περιστάσεων, τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, δι' ὃ καὶ τῆς ὀφείλομεν πάντες οἱ Ἕλληνες βαθεῖαν τιμὴν, εὐγνωμοσύνην καὶ ἀγάπην. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀπέκτησε βαθεῖαν καὶ διὰ τοῦτο ἰσχυρὰν ἐνότητα καὶ ὑπεύθυνον ἡγέσιαν, ὡς καὶ νέαν πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν διὰ τῆς Ἐκκλησίας του καὶ διὰ τοῦτο ἐπέζησεν. Ὅ,τι ἐδημιουργήθη δι' αὐτῆς ἀποτελεῖ νέαν σπουδαίαν πηγὴν ἐμπνεύσεως καὶ διὰ τὴν Παιδείαν, ἱκανὴν νὰ δώσῃ, ἐὰν ὑπάρξῃ ἐκκλ. καὶ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ ἐν Ἑλλάδι μακρᾶς πνοῆς, νέας δυνάμεις ἀκτινοβολίας εἰς τὸν ἱστορικὸν τοῦτον χώρον. Εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ παράγων ἀπαραίτητος εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, διότι αὕτη περικλείει τὰς πηγάς, δι' ὧν ὁ Ἑλληνισμὸς ἔζησε καὶ ἤκμασε πολλάκις ἐπὶ 1900 ἔτη καὶ ἀποτελεῖ ἐπὶ πλέον τὸν κρῖνον, ὅστις ἐνώνει ἡμᾶς μετὰ πολλῶν ἄλλων χωρῶν καὶ δὴ καὶ τῆς Μ. Ἀνατολῆς, ἐν ᾗ ἤνθισε ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Τὰ γεγονότα τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας ἐπέθεσαν ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους πολλὰς καὶ βαρεῖας εὐθύνας καὶ ἐντεῦθεν προκυπτούσας ἀποστολάς, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ φέρωμεν εἰς πέρας καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀκτινοβολίας τῆς Ἐκκλησίας μας. Διὰ ταύτης κυρίως θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀσκήσωμεν ἐπιβολὴν τόσον ἐντὸς τῆς Χριστιανικῆς Οἰκουμένης ὅσον καὶ μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ δὴ ἐν τῇ Μέσῃ Ἀνατολῇ, ἐν ᾗ ἔχομεν μεγάλην καὶ ἰδιαιτέραν πολιτιστικὴν ἀποστολήν. Καὶ ταύτην θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐκπληρώσωμεν ἐνισχύοντες, διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου, τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, ὧν πρώτη μετὰ τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον, εἰς σεβασμὸν καὶ αἰσθήματα, ἔρχεται ἐν Μέσῃ Ἀνατολῇ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σιών, ἐνθα ὁ Πανάγιος Τάφος καὶ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ προσκυνήματα.

Ἀναθεώρησις Πάσχα καὶ Χριστούγεννα
τοῦ 1961

Καθηγητὴς ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κ. Παπαρηγοπούλου.* 'Ιστορία τοῦ Ἑλλήν. Ἔθνους ἐκδοσις 5η Ἑλευθερουδάκη.
Γερ. Ι. Κονιδάρη. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ
 τῆς Χερσοννήσου τοῦ Αἴμου. 1948. Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδοξία τοῦ
 Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ ἄρσις
 τοῦ Βουλγ. Σχίσματος. ἔκδ. Β' καὶ Ἐκκλ. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Α'. 1954-60.
 Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ καὶ τῷ παρόντι. Ἐν
 Ἀθήναις 1940. Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ Ἑλλάς 1951. Τοῦ αὐτοῦ. Πολιτεία
 καὶ Πολιτειακὸς βίος ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ὁρθοδόξου Χριστιανισμοῦ.
Ἰ. Θεοδορακοπούλου. Ἡ θέσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν σύγχρονον Κόσμον. Λόγος
 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν εἰς τὴν 28 Ὀκτωβρίου (1961).
Κ. Βουρβέρη. Μαθήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κλασσικὴν Ἀρχαιογνωσίαν. Μέρος Α'.
 Μαθήματα Ἱστορίας τῆς Κλασσ. Φιλολογίας, τεύχος Α'. 1959 καὶ 1960. Ἡ
 Κλασσικὴ Φιλολογία ὡς Πνευματικὴ Ἐπιστήμη. Ἀθῆναι 1948.
G. Soyter. Byzanz und Neugriechenland. Bonn. 1941.
Ε. Φωτιάδου. Ἡ ἐνότης τῶν Ἑλλήνων 1950. Τοῦ αὐτοῦ: Ἑλληνικά Α.
Ἰωάννου Καλογύρου. Ὁ Εὐαγγελικὸς Λόγος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑλευθερίας
 τῶν Ἑλλήνων. Θεσσαλονίκη 1960 (ἔκδ. Π/μίου).
Κ. Ἀμάντου. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζ. Ἱστορίαν. 1933. Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ
 Κράτους. Α' ἔκδ. Β' 1943, Β' 1947.
Χρυσ. Παπαδοπούλου. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, 1954 (ἴδε αὐτόθι βι-
 βλιογραφίαν). Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος 1951.
Ἀραμπατζόγλου Γενναδίον. Ἱστορία τοῦ Οἴκου. Πατριαρχεῖον Α'. Ἀθῆναις 1959.
Κυριακίδου. Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ 1892 (Α, Β).
 Διὰ τὴν Ἑλλ. Ἐκκλ. Γραμματεῖαν ἰδὲ ἐκτὸς τῶν 2 τόμων Μπαλάνου πρὸ
 πάντων τῶν ἔργων τοῦ Hans - Georg Beck. Kirche und Theof. Litter. im Byg.
 Reich 1959.
Νικ. Τωμαδάκη. Σύλλαβος Βυζαντινῶν Μελετῶν καὶ Κεμένων 1961.
Διον. Ζακυνθηνοῦ. Βυζάντιον. Ἴδε καὶ Βιβλιογραφίαν Κυριακίδου: ἐν Προσφορᾷ
 1953 (ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς Καθηγесίας του).
Φ. Κουκουλέ. Βυζαντινὸν Βίος καὶ Πολιτισμός.
Α. Δασκαλάκη. Ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλευθερίας 1958.
Κ. Βοβολίνη. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλευθερίας Ἀθῆναις 1952 (1453-1953).
Μητροπολίτου Λήμνου Διονυσίου. Πιστοὶ ἄχρι θανάτου Ἀθῆναις 1959 (στηρίζεται
 εἰς τὸ προηγούμενον).